

Erakondade liidrite tippkohtumised 1990. aastate keskel

Küllo Arjakas (RiTo 4), Riigikogu liige, Keskerakond

1994. ja 1995. aastal aset leidnud Eesti erakondade liidrite tippkohtumiste tulemuseks oli kokkulepe erakondade riiklikus rahastamises, mis kahtlemata viis erakonnad oma järgmisse arengujärku.

Poliitikas otsivad erakonnad harilikult võimalusi üksteisest eristumiseks, et just sel viisil silma torgata. Teadagi ollakse kõige otsesemad konkurendid valimistel. N-ö keskmine riigikodanik kurvastab tavapäraselt erakondlike kakluste pärast – miks nad ei suuda milleski kokku leppida? Tihti ei saadagi aru, et tõsised eriarvamused erakondade puhul on juba institutsionaalselt sisse programmeeritud. Ometi ei saa parteisid – erakondi – pidada alalisteks vastasteks. Loomulike erisuste kõrval (programmilised seisukohad, koht võimu jagamise teljel, isiklikud vastuolud jms) on meie erakonnad teinud ka arvestatavat koostööd. Ja mitte ainult ühes või teises koalitsioonis või opositsioonis olles. Päris erinevate, nii parlamendis esindatud kui ka valimiskünnise taha jäänud erakondade tulemusrikka koostöö heaks näiteks on 1990. aastate keskel Eesti Keskerakonna juhatuse algatusel aset leidnud erakondade liidrite tippkohtumised. Ühtekokku toimus neli tippkohtumist ja paar jätkukohtumist.

Tippkohtumised ei toimunud päris tühjal kohal: 1992. aasta juunis võtsid kujunevad Eesti erakonnad vastu ühisavalduse uue põhiseaduse projekti toetamiseks. Peaminister Mart Laar kutsus erakondade esindajaid 1993. aasta algupoolel ümarlauda seoses vaidlustega omandireformi arengu ümber, kuid see ettevõtmine soikus. Kuueteistkümne erakonna esindajad otsustasid tookord koguneda Eesti murede arutamiseks ümarlauda koguni kaks korda kuus. Kuid peaministri ettevõtmine soikus kiiresti, sest keeruka omandireformi üldsõnaline arutamine koos ebamääraste volitustega ja eri tasemega isikudega kujunes lihtsalt hajusaks. Ürituses nähtigi üksnes vastukäiku tookord väga populaarse poliitiku Jüri Toomepuu askeldamisele. "Ometi täitis ümarlaud toona valitsusliidu eesmärgi, sest tegelikult oli kogunemise põhjuseks vajadus luua vastukaal tollal Jüri Toomepuu algatatud Eesti Assambleele. Oma assambleesse kutsus Toomepuu mäletatavasti Riigikogu valimistel palju hääli saanud, kuid nimekirjade süsteemi kasutamise tõttu Riigikogust välja jäänud inimesi," hindas valitsusjuhi korraldatud ümarlauda oma juhtkirjas Hommikuleht (28. märts 1994).

Esimese tippkohtumise eesmärgid ja mängureeglid

1994. aasta veebruaris, vahetult enne iseseisvuspäeva tegi Eesti Keskerakonna juhatuse teiste erakondade liidritele ettepaneku osaleda erakondade tippkohtumise ümarlaudas. Laialisaadetud pöördumises meenutati murelikult, et omariikluse algupoolel viisteist aastat püsinud erakondlik süsteem varises olude muutudes üsna kiiresti kokku. Läkites rõhutati, et erakondade "ühiseks huviks on stabiilne ühiskonnakorraldus, erakondliku süsteemi väljakujunemine, kindlad mängureeglid erakondade vahel ja poliitilise kultuuri paranemine. /---/. Keskerakonna juhatuse arvates ei ole paaril viimasel aastal ühiskonna poliitilised struktuurid tugevnenud ja osa neist on koguni hägustumas, võib märgata korporatiivsuse elemente ning osa olulisi otsuseid on tehtud erakondadest või siis nende

parlamendifraktsioonidest mööda minnes, avalik arvamus on jätkuvalt erakondade suhtes kriitiline või koguni nende vastu, erakondade juhatustel on esinenud probleeme nn sõltumatute saadikutega jne".

Taastunud riigi noore demokraatia erakondliku tegevuse kogemus oli selleks ajaks näidanud, et mitmed varasemad erakondlikul alusel toimunud ümarlauaistumised ei olnud andnud nimetamisväärseid tulemusi. Tihti võtsid neist osa just teise- või koguni kolmandajärgulised erakonnategelased, kellel polnud otsuse tegemiseks volitusi, kellel oli vaja otsus kooskõlastada juhatuse või eestseisusega või mõne muu institutsiooniga, kes kasutas tõsisemat ettevõtmist lihtsalt päevapoliitiliseks mänguks jne. Nii jäidki mitmed algatused pooleli.

1994. aasta veebruaris tehti ettepanek korraldada tippkohtumine kinniselt, s.t ilma ajakirjanduse ja muidu huviliste osavõtuta. Midagi pole teha – avalikul üritusel ei suuda nii mõnigi poliitiline liider järele anda endastmõistetavale kiusatusele ja võib taotleda pigem enda eksponeerimist kui küsimuse sisulist käsitlemist. Ajakirjanike juuresolek ei võimalda mõnikord seisukohta avaldada, kitsamas ringis saaks seda teha vabamalt.

Samas ei saa öelda, et parteibossid käisid nii seekord kui ka hilisematel tippkohtumistel Keskerakonna kutsel koos salaja. Ei käinud, ainult kohtumised olid kinnised, kuid mitte n-ö pöranda all. Kohtumiste lõpul andsid tippkohtumise juhid või osalejad pressikonverentsi või võtsid konsensusel alusel vastu tippkohtumise ühiskommünikee.

Esimene tippkohtumine

Esimene tippkohtumine toimus 26. märtsil 1994 Tallinnas Ametiühingute Majas. Sellest võttis osa tiiptasemel üksteist erakonda: Demokraatlik Tööpartei (Vaino Väljas, Hillar Eller); Ettevõtjate Erakond (Tiit Made), kutsuja-korraldaja Keskerakond (Edgar Savisaar, Küllö Arjakas), Koonderakond (Tiit Vähi, Endel Lippmaa, Jaak Tamm), Maa-Keskerakond (EMKE; Ivar Raig, Uku Hänni), Maaliit (Arvo Sirendi, Ülo Erelt), Põllumeeste Kogu (Eldur Parder, Krista Sürje), Rahvuslik Eduerakond (Ants Erm, Mati Rebase, Haljand Uuemõis), Rohelised (Jüri Liim, Heino Kroon), Rojalistlik Partei (Kalle Kulbok), Tuleviku Eesti Erakond (Jaanus Raidal, Igor Volke). Peasekretäri tasemel olid esindatud Rahvuslik Koonderakond (RKE) Isamaa (Ivo Rull) ning juhatuse liikme tasemel Liberaaldemokraatlik Partei (Daimar Liiv) ja Sotsiaaldemokraatlik Partei (Jarno Laur). Viimased oleksid ka kõrgemal tasemel osalenud, kuid samal päeval toimus sotsiaaldemokraatidel ka oma partei korraline kongress.

Iseenesest oli igati hea saavutus saada Eesti poliitikutest ühte saali kokku sedavõrd esinduslik seltskond. Tippkohtumise algul lepidi Edgar Savisaare ettepanekul kokku džentelmenlikus reeglis, et kõneldut ei kasutata omavahelistes rünnakutes ei ajakirjanduses ega avalikkuse ees esinedes ning enamasti peeti sellest väga täpselt sõnastamata kokkuleppest ka hiljem kinni.

Esimene tippkohtumine pani alguse tavale, et tippkohtumist juhivad kahe väiksema erakonna liidrid. Väiksus võeti ajalehtedes avaldatud viimasest Emori erakondade toetusprotsendist. Harilikult olid tippkohtumiste juhid sel ajal vähem kui 5% toetuspopulaarsusega erakonna

liidrid, üks valitsuskoalitsioonist ja teine opositsioonist või koguni parlamendis esindamata erakonna liider. Otsused ja kommünikeed võeti vastu täieliku konsensuse alusel. Vajaduse korral võis dokumenti muuta üldsõnalisemaks, kuid vastuvõtmise eelduseks oli kõikide osapoolte nõustumine sellega.

Esimesel tippkohtumisel oli peateemaks erakond kui institutsioon: erakonnad riikliku stabilisatsiooni kindlustamisel, erakondade seisund ühiskonnas ja nende maine, poliitilise elu avalikkuse problemaatika ja suhtumine uutesse ühiskondlikesse subjektidesse, erakonnad ja riiklik massimeedia, poliitiline partnerlus ja omavahelise umbusu vähendamise võimalused jms. Arutlusringi üldteemad oli päev varem, 25. märtsi 1994 Postimehes avanud oma pikemas artiklis "Partnerlus poliitikas" Edgar Savisaar. Vahetati ka mõtteid parlamendis lugemisel oleva erakonnaseaduse üle, arutati erakondade ja valimisseaduse suhet, valimiskautsjoni suurust jt erakondadele üldist huvi pakkuvaid küsimusi. Muretseti, et üldise riikliku ja institutsionaalse edasimineku taustal on erakonnad enamasti jätkuvalt väikesearvulised ning seesmiselt struktureerimata. Erakondade nõrkuses nähti mitmeid ohte. Enamik osavõtjaid pidas vajalikuks sätestada tulevikus erakonna suuruseks 1000 liiget, et erakonnad välja tuua sõpruskondlikust arengujärgust. Sellesama nõude mittetäitmine sai mõne aasta pärast mitmele erakonnale saatuslikuks.

Tippkohtumine vältas ligi kolm tundi. Vaheajal tehti pilt, kuhu mahtusid kõik osavõtjad peale rojalistide esindaja. See on üpris harukordne foto, millele on võimatu leida analoogi kogu meie senisest poliitikaelust. Unikaalsel fotol on kahes reas 24 osavõtjat, sealhulgas üheteistkümne erakonna tippjuhid. Fotojäädvustus saadeti hiljem kõikidele asjaosalistele.

Enamik kohalolijaid pidas kinni kokkulepitud päevakavast, ehkki kohati mindi teemadest mööda ning paaris sõnavõttus keskenduti liigselt päevapoliitikale. Ettevõtmisse suhtus täiesti irooniliselt ainult kuningriiklane Kalle Kulbok. Seegi oli kas omalaadne või lihtsalt harilik peegeldus antud parteist antud hetkel.

Arvestades varasemate erakondade ümarlaudade vaikseid hääbumisi, kavatseti korraldada ainult üks tippkohtumine. Kohtumise käigus avaldas aga mõni osavõtja arvamust, et seda tüüpi koostöövormil on tulevikku ning neid tuleks jätkata. Peeti vajalikuks keskenduda eeskätt erakonnaseadusele ja erakondade võimalustele kaasa aidata kuritegevusevastases võitluses.

Esimese tippkohtumise jätkukohtumine

Nii toimuski 13. aprillil 1994 jätkukohtumine. Erakondade esindajad arutasid Rahukohtu 1 asuvas Saadikute Majas Riigikogu menetluses olevat erakonnaseaduse eelnõu. Jätkukohtumise valmistasid sisuliselt ette Mõõdukate fraktsiooni kuulunud kaks erakonda (Maa–Keskerakond ja Sotsiaaldemokraadid). Eelnõu tutvustas lähemalt isamaalane Mart Nutt.

Üritusest võtsid osa eeskätt erakondade pakutud eksperdid. Esindatud oli kümme erakonda. Jätkukohtumine oli tähtis just parteiülese lähenemise tõttu, sest oma arvamuse menetluses oleva eelnõu kohta said välja öelda ka nende erakondade esindajad, kel polnud Riigikogus ühtegi kohta. Sellel nõupidamisel tulid esile uued arvud erakonna registreerimiseks: 1000

liikme nõuet toetasid jätkuvalt Keskerakond ja RKE Isamaa, EMKE liider Raig soovitas piirduda 500 liikmega, eduerakondlane Erm jääda senise 200 liikme juurde. Teatavasti eeskätt just Keskerakonna ja RKE Isamaa parlamendihäältega viidigi 11. mail 1994 Riigikogus läbi erakonnaseaduse vastuvõtmine, mille kohaselt järgmistel, s.o 1999. aasta Riigikogu valimistel võisid osaleda üksnes 1000 liikmega erakonnad. Olemasolevad alla 1000 liikmega erakonnad said paar aastat aega ümberregistreerimiseks. Peeti vajalikuks, et kandidaate saavad Riigikogu valimistel esitada nii erakonnad kui ka erakondade valimisliidud – enamik erakondi polnud veel valmis välja minema ainult oma nimekirjaga. Nii viidi jätkukohtumisel lõpule esimese tippkohtumise üks teemadest ning leiti üsna ühine meel mitmes küsimuses.

Järgnevad tippkohtumised

26. märtsi tippkohtumisel tõstatisid osavõtjad uue probleemina erakondade võimalused kuritegevuse vastu võitlemises. Leiti, et küsimus on erakordselt aktuaalne ning võrdväärset tähtis kõikidele erakondadele. Varasema kokkuleppe kohaselt valmistasid teise tippkohtumise ette Koonderakond ja Keskerakond, see toimus 8. juunil. Sellestki võtsid osa 12 erakonna liidrit, ühtekokku aga 15 erakonna esindajat. Tippkohtumist juhtisid Tuleviku Eesti Erakonna (TEE) vanematekogu liige Jaanus Raidal ja Roheliste esimees Jüri Liim.

Eelnevalt laialisaadetud teesides rõhutati, et Eesti vajab eelkõige riigisisest turvalisust, selle puudumine ohustab rahvuslikku julgeolekut. Korrakaitse ja kuritegevusevastane võitlus olgu väljaspool poliitilist võitlust. Oluliseks tuleb pidada seaduste vastuvõtmist koos rakendusaktidega, sest vastuoluline ja lünklik seadusloome soodustab kuritegevust. Turvalisust tagavate institutsioonide töötajad ja nende perekonnad olgu riiklikult kindlustatud. Sisemine turvalisus eeldab ühtset riigisisest infosüsteemi ning koostööd naaberriikide ja Interpoliga jne. Teesid koostasid Keskerakonna, Koonderakonna, Rahvusliku Eduerakonna, Roheliste ja Põllumeeste Kogude esindajad.

Ettekannetega esinesid Keskerakonna juhatuse liikmed Rein Tamme ("Turvalisus kui rahvusliku julgeoleku osa") ja Arvo Junti ("Õigussüsteem ja kuritegevus") ning Koonderakonnast Andrus Öövel ("Kuritegevusvastaste struktuuride toimimine").

Ettekannete järgne arvamusteriing teeside ja ettekannete üle tõi seekord välja suuremaid erimeelsusi. Sellega kaasnes jällegi sisulisi ja lihtsalt norivaid, õiendavaid etteasteid. Raidal pidas vajalikuks munitsipaalpolitsei loomist. Marju Lauristin ESDP esindajana vaidles talle vastu ja nõustus munitsipaalpolitsei sõnastamisega ettevaatlikumas vormis. Roheliste liider Liim tõstatis KGB meeste töötamise kaitsepolitseis ning pidas vajalikuks täiendust, et "mittekodanikud ei tohi teenida Eesti politseis". Parder Põllumeeste Kogust nentis, et nemad pole võimuerakond, teesid olgu juhtnööriks kõikidele erakondadele. Maal pole sidet, seetõttu on raskendatud võitlus kuritegevusega ja dokumenti tuleks lisada: "reorganiseerida sidesüsteem maapiirkondades". Liberaalid rõhutasid: seadusloome käigus eeskätt õiguskomisjoni kaudu vastuvõetud majandusseadustes on palju ebakompetentsust, käib vigade parandamine, seadusi ei saa teha, kui pole kohtupraktikat, s.t kohtusüsteemis alles toimuvad vajalikud protsessid. Valitsuskoalitsiooni kuuluvad erakonnad ei talunud teiste kriitikat. Keskerakond rõhutas, et dokumendi vastuvõtmine on suuresti vastastikuse

usalduse küsimus. Ettevõtjate erakonna esindaja Tiit Made süüdistas otseselt valitsuskoalitsiooni, eriti aga ERSP-d kahe aasta jooksul olulistes tegematajätmistes ning pidas vajalikuks lisada juurde punkt kuritegevuse lülitamisest Eesti-Vene läbirääkimistesse. Aga kui palju kurjategijaid tuleb üle piiri?

Pärast arvamusteringi ei osanud koosoleku juhataja Jüri Liim küsida muud kui – kuidas edasi?

Savisaar arvas, et esitatud mõtete valguses tuleks luua redaktsioonitoimkond ja tippkohtumine selle töö ajaks lihtsalt katkestada. Lauristin pakkus välja "neutraalset redaktsioonikomisjoni". Made soovitas erakondade liidritel oma juhitavate institutsioonidega mõjutada valitsust tegutsema senisest efektiivsemalt. Eduerakond, Demokraatlik Tööpartei ja mõned teised olid teesidega põhimõtteliselt nõus ning tegid ettepaneku juuni lõpul, enne suurt suve välja tulla redigeeritud ja vastuvõetava dokumendiga. Lauristin arvas seepeale, et kõigepealt tuleb fikseerida, milliste teeside suhtes tuleb poliitiline kokkulepe saavutada, see omakorda eeldab nende küsimuste teadvustamist erakondades. Seega juuni lõpuks ei jõuta. Viimaks jõuti ühele meelele, et alusdokumendina on teesid vajalikud ja oma sõnastuse põhimõtetes üldiselt vastuvõetavad, redaktsioonitoimkonda kuulugu dokumendiprojekti koostajad, koosoleku juhatajad ja lisanduvad huvilised. Tippkohtumine otsustati viia lõpule 29. juunil. Eelnevalt tuli kõigil soovijail esitada omapoolsed täiendused.

Redaktsioonitoimkond tuli Saadikute Majas kokku 27. juunil 1994. Tippkohtumine jätkus 29. juunil Ametiühingute Majas. Korraldajad eeldasid, et pärast redaktsioonikomisjoni tööd õnnestub jätkukohtumine tunniga lõpule viia ja lõppdokument allkirjastada.

29. juunil jätkati tööd redigeeritud dokumendiga. Juba kohtumise algul fikseeriti, et keegi ei ole üldiselt dokumendi vastu.

Seejärel tulid esile aga erakondade kui institutsioonide käitumisviisid: kokkulepitud tähtjaks ei esitanud ükski erakond ühtegi täiendust, redaktsioonikomisjonis tehti täiendusi käigupealt ja tippkohtumisel esitati veel uusi ettepanekuid, mis andis ainet uueks ja pikalevenivaks mõttevahetuseks. Uusi täiendusi esitas liberaalide esindajana Daimar Liiv. RKE Isamaa peasekretär Tiit Arge teatas, et tal on allakirjutamiseks vaja saada Isamaa eestseisuse nõusolekut. Lõpuks otsustati, et teksti viiakse sisse mõned valdavalt väiksema tähendusega redaktsioonilised parandused ning kokkulepitud tekst on kolme päeva jooksul avatud allakirjutamiseks kõikidele tippkohtumisest osavõtjatele. Ühtekokku viidi 29. juunil redaktsioonikomisjonist tulnud teksti sisse neli täiendust. Vajaduse korral võis mõni erakond lõppdokumendile lisada omapoolse reservatsiooni.

Kuritegevust käsitleva dokumendi allkirjastasid kümne erakonna esindajad. Reservatsiooni lisasid Eesti Rohelised ja TEE.

30. juunil 1994 teatasid Liberaaldemokraatliku Partei, EMKE, Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei, Sotsiaaldemokraatliku Partei ja RKE Isamaa esindajad, et nemad ei ühine tippkohtumisel vastuvõetud lõppdokumendiga. Pikemalt mõtlemata on selge, et tegemist oli tookordsesse valitsuskoalitsiooni kuuluvate erakondade koordineeritud avaldusega.

Nimetatud avalduses mööndi küll, et nad jagavad enamikku tippkohtumise lõppdokumendis avaldatud seisukohtadest, ent mitteühinemise põhjusena toodi mittenõustumine ettepanekuga lahutada korrakaitseorganid ja korrakaitse üle kontrolli teostavad institutsioonid täitevvõimust. Vaidlusküsimuseks oli muutunud prokuratuuri alluvus ja selle lahutamine täitevvõimust.

Nii muutus ootamatult probleemiks üks lause erakondade tippkohtumise dokumendi preambulas. Muide, nimetatud väljend oli sellisel kujul arutatav ning kättesaadav olnud erakondade liidritele juba 8. juunist. Tookord ei olnud ühelgi valitsuskoalitsiooni erakonna juhil kohtumist ettevalmistanud töörühma sellise formuleeringu kohta ei sisulisi ega formaalseid märkusi. Ka hiljem töötanud redaktsioonikomisjonile ei laekunud ühtegi kirjalikku avaldust, et preambulat tuleks selles lõigus muuta.

Kõigile asjaosalistele oli teada, et selle klausli all peeti silmas eelkõige prokuratuuri ning seda selgitati korduvalt ka tippkohtumisel. Mitmed leidsid, et ebanormaalne on olukord, kus prokuratuur on allutatud justiitsministeeriumile, seega kontrollib täitevvõim iseennast sisuliselt. Jäi üle avaldada üksnes kahetsust, et valitsuskoalitsiooni parteid seadsid esiplaanile oma parteilised huvid ning ei nõustunud tippkohtumisest osavõtjate enamikule vastuvõetava kompromisslahendiga.

Mõistagi ei saa erakondade ühisavaldust võitluses kuritegevusega ja selle avalduse vastuvõtmata jätmist üle tähtsustada. Ometi oleks selline ühisavaldus demonstreerinud vähemasti erakondade liidrite head tahet ja kokkulepet kõige üldisemates riigisisese turvalisuse arusaamades.

Kas kriitiline lähenemine ühele konkreetsele formuleeringule ja selle ärakasutamine oli momendil tekkinud lähenemisviis või tuleb selles näha kooskõlastatud tegevust tookord opositsioonis olnud Keskerakonna ja Koonderakonna algatuse vastu, jääb siinkohal vastamata. Vähemasti võis tippkohtumistel täheldada nii valitsuskoalitsiooni kuuluvate kui ka mittekuuluvate ning ka parlamendis esindamata erakondade head tahet neis üldistes küsimustes omavahel kokku leppida. Teatavat rahustavat toimet oleks selline ühisavaldus küll avaldanud. Tavalugeja oleks mõelnud: hea, et erakonnad selleski omavahel kokku leppisid.

Kolmanda tippkohtumise ideestik

18. novembril 1994 tegi Keskerakonna juhatus ettepaneku korraldada veel detsembris, juba alanud Riigikogu valimiskampaania käigus kolmas erakondade liidrite tippkohtumine, mis oleks järjeks juba asetleidnud kahele üritusele. Teemadena pakuti välja: erakonnad ja III rahvusliku kasvatus kongressi korraldamine ning Keskerakonna taotlused kujundada 1995. aasta märtsivalimisteks ja valimistejärgsel ajal alus uuele poliitilisele traditsioonile (nn uus poliitika). Novembris oli Keskerakond välja andnud artiklikogumiku "Uus poliitika tulekul".

III rahvusliku kasvatus kongressi ideestiku töötas põhjalikult läbi rahvastikuspetsialist, Migratsioonifondi juhataja Andres Kollist, kes seejärel tutvustas seda Keskerakonna juhatusel. Erakonna juhatus tunnustas tehtud tööd ja saatis teesid teistele erakondadele.

Pöördumises mööndi, et "kui 3–5 aastat tagasi oli rahvust ühendav osa ja ühise eesmärgi tunnetus väga selge, siis omariikluse taastamise järel on loomulike erisuste ja mitmekesisuste seas liiga nõrgaks jäänud rahva, rahvuse ja riikluse ühisosa. /---/. Ürituse kava põhijooneks oleks kahe päeva jooksul läbi arutada järgmine probleemide ring: meie lähiminevikust (II maailmasõja järgne aeg) tulenev praegune rahvuslik olukord, eestlased idas ja läänes ning nende side kodumaaga, iibe problemaatika, migratsioon, pered ja tervishoid. Selle kõrval tuleks puudutada majandusvaldkonda, kas ja milliseid majandusharusid tuleks välja arendada, kui suures ulatuses vajame põllumajandust jne. Olulised probleemid on seoses meie vaimuelu, hariduse ning kultuuriga ning küsimuste ring: Eesti ja Euroopa Liit. Kongressi väljundiks jääks dokumentide kogumik, mis oleks soovitusliku iseloomuga mitte ainult järgmisele parlamendile–valitsusele, vaid ka kaugemasse tulevikku, juba XXI saj. algusse".

Pöördumises nenditi, et III rahvusliku kasvatus kongressi (eelmised toimusid 1927 ja 1935) ettevalmistamises võiksid osaleda mitmesugused riiklikud ja omavalitsuslikud organisatsioonid, "initsiatiiv erakondadelt oleks oluline just seetõttu, et meie parlamentlikus riigikorras on erakondadele usaldatud oluline roll Eesti ühiskonna kujundamisel. Usaldusega kaasneb ka vastutus. Mõistagi võiks ürituse korraldamisse kaasa haarata Estonia Seltsi, Vanemuise Seltsi ja järjepidevuse alusel ka Genealoogia Seltsi". Arvestades lähenevat valimiskampaaniat, lisati juurde: "...sobimatu oleks sellise esindusliku kongressi kasutamine parteipoliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Vastupidi – lootus ja püüd peaks olema suuremale rahvuslikule leppimusele, eriti küsimustes, mis puudutavad Eesti riikluse ja rahvuse kaugemaleulatuvat strateegiat."

Kolmas tippkohtumine

Erakondade liidrite kolmas tippkohtumine toimus 15. detsembril 1994 juba tuttavas Ametiühingute Majas. Kohtumisest võtsid osa 18 erakonna liidrid ja esindajad. Arvestades lähenevaid valimisi, oli Eestis alanud uute erakondade loomine. Nüüdsel kohtumisel osalesid esimest korda Eestimaa Ühendatud Rahvapartei (Viktor Andrejev, Aleksei Semjonov), Vabariiklaste ja Konservatiivide Rahvaerakond (Tõnu Kõiv), Rahvuslaste Keskkliit (Tiit Madisson, Sten Aamer), Metsaerakond (Heiki Hepner), Maarahva Erakond (Arnold Rüütel, Andres Jagomägi) ja erakond Eesti Kodu (Enn Kareda). Uutest tulijatest jäi tippkohtumisest eemale vaid Eesti Reformierakond. Tippkohtumist juhatasid Eduerakonna esimees Ants Erm ja erakonna Eesti Rohelised liider Jüri Liim.

Erakondade liidrid–esindajad jõudsid ühisele seisukohale korraldada 1995. aastal Eesti rahvusliku kasvatus III kongress. Foorumi põhjalikumaks ettevalmistamiseks lükati see 1995. aasta sügisesse. Kongressi ettevalmistamiseks moodustati erakondadevaheline toimikond ning kongressi organiseerimisest kutsuti osa võtma ka Tartu Ülikool, Estonia Selts, Vanemuise Selts jmt. Vaidlusi põhjustas ainult kongressi korraldamise aeg – kas 1995. aasta veebruar või hiljem? Varasema korraldamise poolt olid nelja ja sügise poolt kümne erakonna esindajad. Eduerakond pidas vajalikuks kaasata Dekoloniseerimise Algatuskeskus (Jüri Estam), Maaliidu esimees Arvo Sirendi soovitas juurde kutsuda kiriku, EMKE pidas kongressi sobivamaks toimumiskohaks Tartut. Erakondade esindajad pidid 22. detsembriks nimetama

kongressi ettevalmistustoiukonda oma volitatud liikme ning vastav komisjon pidi omal äranägemisel kaasama teisi institutsioone.

Peale selle peeti soovitavaks välja töötada erakondade "Aumehekoodeks", et lähenevas valimiskampanias ära hoida omavahelist poriga loopimist ja ebaeetilist käitumist. Selle põhimõtete kohta pidas ettekande Keskerakonna esimees Edgar Savisaar. Enamik erakondi pidas sellise koodeksi koostamist vajalikuks. Ettevõtmisse ei uskunud Märt Kubo (Koonderakond), sotsiaaldemokraat Mihkel Pärnoja arvates tulnuks piirduda üksnes hea tahte avaldusega. Teatavat pessimismi väljendasid ka Jüri Liim (Rohelised) ja Heino Noor (Rahvuslik Erakond).

Koosolekut juhtinud Ants Erm nentis lõpuks: probleem on tähtis, kõik ootavad suurt vastastikust õiendamist valimiskampanias, töörühm läbiräägitud põhimõtete alusel täpsemate formuleeringute väljatöötamiseks on kõigile avatud.

Valimiskampania eetiliste käitumisreeglite aruteluks kavandati IV tippkohtumine 1995. aasta jaanuaris. Paraku kohtumist ei toimunud, sest jõulude eel loodud töörühm ei tulnudki kokku ning samade üldiste põhimõtete kordamiseks polnud Keskerakonnal mõtet uut tippkohtumist kokku kutsuda.

Neljas tippkohtumine

1995. aasta mai lõpul saatis Keskerakond teistele erakondadele järjekordse pöördumise, milles seisis: "1995. a. märtsivalimised ja valimiste järgne olukord on aidanud välja selgitada kehtiva erakonnaseaduse ja erakondade tegevust reguleerivate teiste õigusaktide plussid ja miinused." Konkreetseteks arutlusteemadeks pakuti erakonnaseadust ja sellest tulenevaid regulatsioone, õigusaktide osa erakondade tugevdamisel, erakondade finantseerimise põhimõtteid, riigipoolset kontrolli saadud raha kasutamise üle jms. Tegelikult sätestas juba toona kehtiv erakonnaseadus võimaluse erakondi riiklikult finantseerida, ent seadus ei õelnud midagi selle rakendusliku külje kohta.

Erinevalt eelmistest tippkohtumistest osalesid 1995. aasta 10. juuni tippkohtumisel vaid uues Riigikogus esindatud erakondade liidrid. Neljateistkümnest VIII Riigikogus esindatud erakonnast oli esindatud kümme. Suuremaist parlamendierakondadest ei teatanud vaid Reformierakond oma tulekust. Kohtumist juhtisid viimase Emori küsitluse põhjal väikseima populaarsusega parteide esimehed – Vambo Kaal Maa–Keskerakonnast ja Arvo Sirendi Maaliidust. Ettekande erakonnaseaduse muutmise eelnõust erakondade riigieelarvelise finantseerimise suunas tegi Keskerakonna poolelt allakirjutanu.

Projekti kohaselt tuli 1996. aastast alates hakata finantseerima Riigikogus esindatud erakondi proportsionaalselt ja kuude lõikes. Kui erakonna liige astub Riigikogus teise erakonda, siis nimetatud erakonnale riigieelarvest eraldavat summat ei suurendata. Klausel oli mõeldud täiendava piiranguna, et vähendada saadikute ülehüppamist, mis eriti 1990. aastate algupoolel destabiliseeris parlamenti. Aruandlus ja kontroll pidid toimuma vastavalt riigieelarve seadusele ja Riigikontrolli seadusele.

Kõik asjaosalised tunnustasid väljapakutud lahendust. Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei esindaja Roman Mugur tunnustas ka algatajana Keskerakonda, sest VII Riigikogu ei julgenud seda teemat arutada. Maaliit pidas vajalikuks saada raha 1995. aasta II poolaasta eest. Mitmed esindajad pakkusid välja konkreetse suurusega rahaeraldise või näiteks 0,04–0,05% suurust summat riigieelarvest. Sotsiaaldemokraat Vambo Kaal soovitas jaotusprintsipi jagada 30% summast kõigi vahel võrdset ja ainult 70% proportsionaalselt. Ettepanek oleks soosinud sellel hetkel sotsiaaldemokraate, kel VIII Riigikogus oli üsna vähe kohti. Erakondade finantseerimise kõrval arutati ka erakonnaseaduse üldisemat raamistikku – erakonnad kui mittetulundussfääri osapooled, erakondade registreerimine jms.

Arutluste järel moodustati töörühm erakonnaseaduse muutmise eelnõu väljatöötamiseks. Sellesse kuulusid Keskerakonnast Kullo Arjakas ja Arvo Junti, Maarahva Erakonnast Andres Jagomägi, Pensionäride ja Perede Liidust Endel Eero, Sotsiaaldemokraatlikust Parteist Eiki Nestor, Vabariiklaste ja Konservatiivide Rahvaerakonnast Mart Nutt, Vene Erakond Eestis nimetas oma esindajaks Valentin Strukovi. Neljandat tippkohtumist otsustati jätkata Eesti Rahvusraamatukogus 1995. aasta 3. juulil.

Erakondadevaheline töörühm tuli kokku 16. juunil. Lepiti kokku eraldatava summa suurus, Riigikogu valimistulemuste kinnitamine jääb rahastamise mudeli algpunktiks, et finantseeritakse erakondi kui valimisi korraldavaid subjekte, mitte üksikuid Riigikogu liikmeid, summad üle kanda mitte kuude, vaid kvartali lõikes jne. EME pakkus uue finantseerimise põhimõttena proportsionaalselt Riigikogu valimistel "valijate poolt antud otsehääle arvu", ent see mõte ei leidnud toetust. Skeem sobiski kõige paremini EME-le, kelle seitse Riigikogu liiget said 36 893 häält, seevastu näiteks Koonderakonna kaheksateist esindajat said kokku 45 046 valija häält. Nii tuli EME-l 5270 valija häält ühe Riigikogu liikme kohta, Maaliidul 3809 ja Koonderakonnal 2502. Antud mudel oluks kõige ebasoodsam Põllumeeste Kogu (688), Vene Erakonna Eestis (721) ja Maa-Keskerakonna (1305) suhtes.

Vajalik kokkulepe

Vaidlusküsimuste täpsustamiseks tuli töörühm kokku veel 28. juunil ning erakondade tippjuhtidele esitatavas variandis sõnastati mõned alternatiivid. Punkt 8 sätestas, et "valimiste läbiviimiseks on kõigil registreeritud erakondadel õigus finantseerimisele riigieelarvest enne valimisi võrdse summaga kokku 5% ulatuses kogusummast, milline eraldatakse Riigikogus esindatud erakondadele jooksva aastal". Seda käsitleti kui teatavat stardiraha uutele Riigikogusse pürgijatele. Summa tuli üle kanda kolme päeva jooksul pärast esitatud nimekirjade kinnitamist Vabariigi Valimiskomisjonis, mis näitab, et erakond tööpoolest läheb valimistele. Muude variantide juures võib tekkida kellelgi idee valimiste eelsest parteilisest äriprojektist.

Valimistevahelisel ajal parlamendiväliste parteide finantseerimist õigeks ei peetud. Kui erakond lõpetab tegevuse valimistevahelisel ajal, lõpetatakse ka erakonna finantseerimine riigieelarvest. Kui erakond jaguneb või liitub teise erakonnaga, toimub erakonna finantseerimine riigieelarvest endises korras, lähtudes viimastest valimistulemustest kuni järgmise valimistulemuse väljakuulutamiseni. Konsensuse alusel vastuvõetud töövariant koos mõne alternatiivse formuleeringuga esitati järgnevale jätkukohtumisele.

Neljanda tippkohtumise jätkukohtumisest 3. juulil 1995 võtsid osa kolmeteistkümne erakonna esindajad. Ainsana Riigikogust jäi tulemata jällegi Reformierakond. Kohal polnud ka ERSP-d, ent RKE Isamaa esindajad Tiit Arge ja Jaanus Reisner teatasid kohapeal oma volitusest esindada antud parteid.

Jätkukohtumise põhiküsimuseks kujuneski raha jagamise põhimõte: kas proportsionaalne jagamine või variant, kus 20% rahast jaguneb kõikide parlamendis esindatute vahel ja 80% jagatakse saadud kohtade arvu järgi. Erakondadele riigieelarvest jaotatava summa suuruseks lepiti kokku 0,04–0,05% riigieelarvest ehk aastas neli kuni viis miljonit krooni. Mõte stardiraha jagamisest uutele pürgijatele jäi tippkohtumisel kõrvale. Pikalt arutati põhimõtte üle, kuidas finantseerida erakonna nimekirjast nn sõltumatuid liikmeid, s.t kes ei kuulu antud nimekirja esitanud erakonna liikmete hulka. Peeti vajalikuks selle võrra vähendada erakonnale eraldatavat summat, ent seegi põhjustas elavat diskussiooni. Lahtiseks jäi paar väiksemat küsimust: kas ja millal lubada kohalikel omavalitsustel finantseerida neis haldusüksustes tegutsevaid erakondi jm. Seda ei olnud varem käsitletud. Esilekerkinud küsimused pidi läbi vaatama jätkukohtumist ettevalmistanud töörühm augusti lõpus, et seejärel erakonnaseaduse täiendamine vastu võtta juba Riigikogu sügisistungjärgul.

Vastavalt kokkulepitud põhimõtetele töötas valitsus välja vajalikud rakenduslikud aktid. 1996. aastast alates finantseeritakse Riigikogus esindatud erakondi riiklikult ja selle üldpõhimõtted on püsinud tänaseni.

Kohtumiste tulemused ja tagajärjed

Ühtekokku toimus 1994. aasta märtsist kuni 1995. aasta juulini Eesti Keskerakonna eestvõttel neli Eesti erakondade liidrite tippkohtumist. Neist kahele järgnesid nn jätkukohtumised, kus arutati poolelijäänut, ning vahepeal tegutsesid eri koosseisuga töörühmad. Esialgu ühekordsena planeeritud tippkohtumine andis tegelikult välja teatava tippkohtumiste pooleteiseaastase traditsiooni. 1995. aasta juuli järel pole sedavõrd esinduslikke erakondade liidrite tippkohtumisi enam olnud. Toimunud on hulk eri vormis ja tasemel esindatud erakondade ümarlaudu.

Tippkohtumiste vormi tuleb ilmselt pidada õnnestunuks: esindatus kas esimehe või liidrite tasemel, kohtumiste konfidentsiaalsus, otsuste vastuvõtmine konsensuse alusel, räägitu mittekasutamine teineteise ründamisel, kohtumise järel ühiskommunikee avaldamine või arutatud teemade tutvustamine juhatajate poolt jne.

Kohtumiste üheks tagajärjeks võib pidada erakondade liidrite vahel usalduse suurenemist ja võimalusi lähemaks isiklikuks suhtlemiseks. Viimase näiteks on tuntud foto Keskerakonna esimehe Edgar Savisaare ja Keskerakonna toonase terava konkurendi, Vabariiklaste ja Konservatiivide Rahvaerakonna esinaise Karin Jaani sõbralikust käitlemisest tippkohtumise lõpul (foto ilmus esimest korda 4. juulil 1995 nii Eesti Päevalehes kui ka Postimehes). Samas andsid tippkohtumised märku ühiskonnale, et teatud küsimustes, kas erakondadele või kogu ühiskonnale olulistes küsimustes (erakondade arengu üldküsimused, erakonnad ja kuritegevusevastane võitlus, taotlused välja töötada valimiseelne aumehekoodeks, III

rahvusliku kongressi korraldamise initsiatiiv, erakondade riiklik finantseerimine jm) suudetakse teha tulemuslikku koostööd.

Erakondade liidrite tippkohtumistel töötati välja tänini kehtiv parlamendierakondade riigieelarvest toetamise süsteem, mis kahtlemata viis erakonnad järgmisse arengujärku. Diskussioon sel teemal algas juba esimesel tippkohtumisel, ehkki tookord jäi see küsimus tagaplaanile. 1995. aasta valimiskampaania järel olid erakondade rahalised võimalused ammendunud ja riiklik toetus edasiseks arenguks hädatarvilik. Märkigem siinkohal, et meie lõunanaabritel lätlastel ei ole siiani õnnestunud Seimis kokku leppida erakondade toetamise ühtses riiklikus süsteemis ja võib-olla on seegi üks põhjusi, miks Läti Vabariigi erakonnapoliitika oli 1990. aastail tunduvalt ebastabiilsem kui meil.

Erakondade liidrite tippkohtumistel õnnestus suuresti vältida päevapoliitikat ja antud hetke Riigikogu poliitilistest jõujoontest johtuvaid erimeelsusi. Tõsi, kuritegevust käsitlevate tippkohtumiste ajal oli tunda valitsuskoalitsiooni kuuluvate RKE Isamaa, ERSP, EMKE, sotsiaaldemokraatide ja liberaalide vastuseisu varem kokkulepitud formuleeringute osas. Seegi on arusaadav, sest valitsuskoalitsioonil lasus olukorra eest täielik vastutus, liiatigi ei tahetud opositsiooni kuuluvate Keskerakonna ja Koonderakonna seisukohtade liigset rõhutamist nii tippkohtumisel kui ka sellele järgnenud meedias.

Peaaegu kõik erakonnad võtsid tippkohtumisi tõsiselt, teatasid tähtjaks oma osavõtjad – seegi näitab poliitilist kultuuri – ning osalesid aruteludes oma võimete kohaselt. Kui kuritegevusejärgse tippkohtumise pressikonverentsilt jäi mulje, et RKE Isamaa kõrval ei osalenud üritusel ERSP, siis tegi erakond kohe ajalehtedele vastava öienduse ("ERSP siiski osales ümarlauas", Eesti Sõnumid, 10. juuni 1994). ERSP lubas lehes küll esitada omapoolsed ettepanekud järgmiseks nõupidamiseks, ent see jäi pelgalt lubaduseks. Ainus erand toises tonaalsuses oli Rojaliste esindav Kalle Kulbok, kes võttis algusest peale ürituse suhtes skeptilise või koguni naeruvääritava hoiaku. Erakondade tippkohtumistel jagati omavahel ka vajalikku teavet, nii näiteks teatas EEE esimees Tiit Made avalikult esimesel tippkohtumisel, et Ettevõtjate Erakond ei osale enam oma nimekirjaga 1995. aasta Riigikogu valimistel. Erakondade koostööst tekkinud III rahvuslik kongress toimus esindusliku kahepäevase üritusena Tallinnas 1996. aasta kevadel, selle materjalide põhjal ilmus 1997. aastal korralik ülevaade: "Kolmas rahvusliku kasvatus kongress "XXI sajandi rahvuslik Eesti", 12.–13. aprill 1996. Ettekannete ja sõnavõttude kogumik".

Veelgi varem, 1996. aasta kevadel toimus Riigikogus kahepäevane arutelu kongressil vaetud teemadel. Kahjuks jäi tippkohtumiste ideestikust väljatöötamata erakondade valimiste–eelne aumehekoodeks, kuigi tippkohtumistega tekkinud usalduslik õhkkond soodustas selle vastuvõtmist. Ilmselt siiski erakonnaliidrite mitmete tippkohtumiste tõttu ei kujunenud 1995. aasta Riigikogu valimiskampaania sedavõrd ägedaks, kui eeldati.

Kajastused ajakirjanduses

Uudisteagentuurid ja ajakirjandus käsitlesid erakondade tippkohtumisi üldiselt positiivselt, samamoodi ka erakonnad. "Säärast infovahetust peeti kasulikuks, rõõmustati, et poliitikud oskavad üksteisega ka viisakalt rääkida, ja leiti enam–vähem ühiselt, et demokraatia

stabiilsuse tagatiseks olevat erakondade süsteemi peab edendama," kirjutas Heikki Talving 28. märtsil 1994 Rahva Hääles oma tähelepanekuist üritusejärgselt pressikonverentsilt, kus osalesid kõik huvilised. Kriitilisemad oldi meedias erakondade finantseerimise osas, ehkki juba tookord oli selge, et riigieelarvelisele toetusele ei ole alternatiivi. "Erakondade käsi küünitab aina aktiivsemalt rahva rahakoti poole," märkis Allan Alaküla Postimehest. Reformierakonna puudumist neist tippkohtumistest hinnati "populistlikult põhjendatuks" (Allan Alaküla) või reformerite ettevaatuseks, et nemad ainsatena ei läinud koos teiste opositsioonierakondadega Keskerakonna kui tippkohtumise korraldaja liimile (Eesti Päevalehe juhtkiri, 4. juuli 1995). Erakondade finantseerimise teemal avaldati ajakirjanduses teisigi seisukohti, näiteks Meelis Kitsing pidas vajalikuks erakondade finantseerimist ainult vabatahtlike annetajate poolt (Eesti Päevaleht, 11. august 1995). Enamik kommentaatoreid pidas seda võimatuks ja toetas riigipoolset rahastamist. "Noore demokraatia riiklikus toetamises tagasipöörduva sotsialismitondi nägemine mõjub mõningase liialdusena," arvas Tartu Ülikooli majandusüliõpilane Marek Põldeots (Postimees, 28. august 1995).

Kasutatud kirjandus

Alaküla, A. (1995). Sponsorite varjamise konsensus püsib. – Postimees, 5. juuli.

Arjakas, K. (1994). Erakondade kohtumine pole populism. – Hommikuleht, 4. apr.

Arjakas, K. (1994). Erakondade liidrite tippkohtumised. – Seitse Päeva, dets.

Aumehed ei loobi üksteist poriga (1994). – Eesti Sõnumid, 17. dets.

Eesti Keskerakonna arhiiv. Tippkohtumiste dokumentatsioon ja käsikirjad. 1994. ja 1995. aasta.

Erakonnad mahtusid jälle ühe laua taha (1994). Juhtkiri. – Hommikuleht, 28. märts.

Junti, A. (1994). Sisekorra kaitsest Eestis. Ettekanne erakondade ümarlaual 8. juunil. – Hommikuleht, 17. juuni.

Kitsing, M. (1995). Kuidas finantseerida parteisid. – Eesti Päevaleht, 11. aug.

Kons, T. (1994). Erakonnad püüavad oma mainet tõsta. – Hommikuleht, 28. märts.

Kons, T. (1994). Keskerakond mureseb erakondade pärast. Riigikogu liikme Andra Veidemanni intervjuu. – Hommikuleht, 15. märts.

Kuusik, R. (1995). Erakonnad saavad riigilt viis miljonit. – Eesti Päevaleht, 4. juuli.

Kuusmann, A. (1994). Parteibosside tippkohtumine tulekul. – Rahva Hää, 23. veebr.

Kuusmann, A. (1995). Erakonnad rahajahil. – Eesti Sõnumid, 6. juuli.

Nutt, M. (1995). Erakondadele raha riigieelarvest. – Eesti Päevaleht, 18. aug.

Opositsioon läks liimile (1995). Juhtkiri. – Eesti Päevaleht, 4. juuli.

Paet, U. (1995). Sügisel tahetakse muuta erakonnaseadust. – Postimees, 4. juuli.

Põldeots, M. (1995). Erakonnad ja nende raha. – Postimees, 28. aug.

Rumm, H. (1994). Erakondade ümarlaud oli populistliku sihiga. Usutlus Riigikogu liikme Ants-Enno Lõhmusega. – Hommikuleht, 30. märts.

Sandre, A. (1994). Eesti erakonnad kohtusid tippjuhtide tasemel. – Hommikuleht, 28. märts.

Savisaar, E. (1994). Partnerlus poliitikas. – Postimees, 25. märts.

Tambi, T. (1994). Erakonnad kuritegevuse vastu. – Eesti Sõnumid, 30. juuni.

Talving, H. (1994). Erakonnad. – Rahva Hää, 28. märts.

Uus, E. (1994). Erakonnad püüavad kuritegevuse probleeme lahendada poliitilise kokkuleppega. – Eesti Sõnumid, 9. juuni.

Vene, A. (1995). Erakonnad saavad eelarvest miljoneid kroone. – Eesti Sõnumid, 4. juuli.

Erakondade liidrid 26. märtsil 1994 Tallinnas Ametiühingute Maja saalis. *Timur Nisametdinovi foto*

Fotol esimeses reas vasakult: Ivar Raig (Maa-Keskerakond), Jaanus Raidal (Tuleviku Eesti Erakond), Edgar Savisaar (Keskerakond), Tiit Vähi (Koonderakond), Ivo Rull (RKE Isamaa), Tiit Made (Ettevõtjate Erakond), Jaak Tamm (Koonderakond), Daimar Liiv (Liberaaldemokraatlik Partei) ja Küлло Arjakas (Keskerakond).

Tagumises reas: Igor Volke (Tuleviku Eesti Erakond), Jüri Liim (Rohelised), Endel Lippmaa (Koonderakond), Heino Kroon (Rohelised), Ülo Erelt (Maaliit), Eldur Parder (Põllumeeste Kogu), Arvo Sirendi (Maaliit), Ants Erm (Rahvuslik Eduerakond), Mati Rebase (Rahvuslik Eduerakond), Haljand Uuemõis (Rahvuslik Eduerakond), Uku Hänni (Maa-Keskerakond), Krista Sürje (Põllumeeste Kogu), Hillar Eller (Demokraatlik Tööpartei), Vaino Väljas (Demokraatlik Tööpartei) ja Jarno Laur (Sotsiaaldemokraatlik Partei).